

ного процесу. Вітчизняна наука почала перебудовуватися на новий марксистський лад, перед нею ставилися інакші завдання, і в світлі цих установок адекватний аналіз поступово відійшов у тінь. Наступив період розгрома "старої школи", що почався у 1929 р. – році, що ввійшов в історію як "рік великого перелому". В тому числі і в археології [1, с. 108; 21, с. 43].

1. Виноградов Ю.А. Феномен Боспорского государства в отечественной литературе // *Stratum plus*, 2000, №3. – С. 98-128. 2. Випер Р.Ю. История Греции в классическую эпоху. М., 1918. 3. Бузескул В.П. Студирования стародавностей північного чорноморського надбережжя і їхня вага з погляду грецької та світової історії // Юбілейний збірник на пошану академіка Д.І. Багалія. К., 1927. – С. 167-182. 4. Де-Боз. О царях Босфора Киммерийского // *Археолого-нумизматический сборник*. М., 1850. – С. 7-30. 5. Жебелев С.А. Введение в археологию. Ч.1. Пг., 1923. 6. Готье Ю.В. Очерки по истории материальной культуры Восточной Европы. Л., 1925. 7. Кадеев В.И. Профессор Владислав Петрович Бузескул // В.П. Бузескул – профессор Харьковского университета. Библиографический указатель. Харьков, 1998. – С. 5-16. 8. Кеппен П. Древности северного берега Понта. М., 1828. 9. Лапин В.В. Греческая колонизация Северного Причерноморья (критический очерк отечественных теорий колонизации). К., 1966. 10. Латышев В.В. Исследование об истории и государственном строе Ольвии. СПб., 1886. 11. Лебедев Г.С. История отечественной археологии. 1700-1917 гг. СПб., 1992. 12. Ростовцев М.И. Эллинство и иранство на юге России. Общий очерк. М., 1918. 13. Ростовцев М.И. Скифия и Боспор. Л., 1925. 14. Ростовцев М.И. Классические и скифские древности северного побережья Черного

моря // *ΣΚΥΘΙΚΑ*. ПАВ. Вып. 5. 1993. – С. 25-38. 15. Сансе. Письмо графа де Сансе к А.Н. Оленину // *ЗООИД*. XV. – С. 78-86. 16. Сестренцевич-Богущ С. История о Таврии. Т.1. СПб., 1805. 17. Сибирский А. Взгляд на автономию и историю Пантикапеи // *ЗООИД*. Вып. VI. 1867. – С. 119-174. 18. Спасский Г. Босфор Киммерийский с его древностями и достопамятностями. М., 1846. 19. Стемпковский И. Мысли относительно изыскания древностей в Новороссийском крае // *Отечественные записки*. Вып. 29. 1827. – С. 40-72. 20. Тункина И.В. Русская наука о классических древностях юга России (XVIII – середина XIX вв.). СПб., 2002. 21. Формозов А.А. Русские археологи до и после революции. М., 1995. 22. Штерн Э.Р. Значение керамических находок на юге России для выяснения культурной истории Черноморской колонизации // *ЗООИД*. Вып. XXII. 1900. – С. 1-21. 23. Штерн Е.Р. К вопросу о воздействии античной культуры на области, расположенные вне района древних поселений на северном побережье Черного моря // *ЗООИД*. Вып. XXIII. – С. 11-17. 24. Штерн Е.Р. Феодосия и её керамика. Одесса, 1906. 25. Юргевич В. О именах иностранных на надписях Ольвии, Боспора и других греческих городов Северного Прибрежья Понта Евксинского // *ЗООИД*. T.VIII. 1872. – С. 4-38. 26. Blaramberg J. Notice sur quelques objets d'antiquite, decouverts en Tauride dans un tumulus pre du site de l'ancienne Panticapee. Paris, 1822. 27. Minns E.H. Scythians and Greeks. A survey of ancient history and archaeology on the North coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus. Cambridge, 1913. 28. Neumann K. Die Hellenen in Skythenlande: ein beitrage zur alten geographie, ethnographie und handelsgeschichte. Berlin, 1855. 29. Rostovtzeff M.I. Iranians and Greeks in South Russia. Oxford, 1922. 30. Stern E. Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meers im Lichte archaologischer Forschung // *Klio*. IX. 1909.

Надійшла до редколегії 09.02.11

С. Германюк, асп.

ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ ТЮРКОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена стану розвитку економічних досліджень в галузі тюркології в Україні. Надано інформацію про розкриття даного питання в сучасній українській історіографії. Крім того, обґрунтована потреба подальшого дослідження вказаної проблеми українськими вченими-орієнталістами.

The article is dedicated to the development of the economic research in the sphere of Turkology in Ukraine. The information over the study of this problem in Ukraine is provided. Besides, the necessity of further study of the problem by Ukrainian scientists-orientalists is substantiated in the article.

Тривалий час історія українських земель була нерозривно пов'язана з історією інших племен та народів, серед яких важливе місце посідають народи тюркського походження. Так, в період середньовіччя кочові тюркомовні племена (печенігів, торків, половців тощо) вели активну діяльність у степах Північного Причорномор'я, перебуваючи у досить тісних контактах із племенами східних слов'ян, а пізніше – українцями. Закономірним наслідком такої інтенсивної взаємодії стало написання низки праць вітчизняних істориків, у яких вони висвітлювали питання політичної, етнічної та культурної взаємодії сусідніх народів.

Слід звернути увагу на той факт, що на сучасному етапі розвитку української орієнталістики вчені надають перевагу дослідженню більшою мірою політичних, культурних та філологічних аспектів у розвитку тюркських народів, аніж питанням їхньої господарської діяльності. Як наслідок, на превеликий жаль, ми не маємо інформації в достатній кількості стосовно економічного розвитку безпосередньо тюрків (як давніх, так і сучасних). Таким чином, ситуація з станом наявної джерельної бази, яка висвітлює вказану вище проблематику, потребує систематизації, комплексного вивчення, а отже – є актуальною на сьогодні. З огляду на те, що на сучасному етапі розвитку історичної науки в Україні сходознавство, як одна з провідних галузей, стає більш популярним, а вчені-орієнталісти вивчають дедалі ширше коло питань, пов'язаних з даною проблематикою, дослідження економічних аспектів є невід'ємною його складовою. Потреба вивчення економічного розвитку тюркомовних народів обумовлена серед іншого й тим, що зі здобуттям незалежності України дедалі більше розвиває економічні відносини з країнами Сходу, і, як наслідок, потребує провідних фахівців, добре обізнаних

зі східними ринками, економікою країн регіону, та які б розумілися на проблемах економічного розвитку. Враховуючи ці вимоги, для провідних спеціалістів невід'ємною умовою є детальніше ознайомлення з історією країн Сходу, їх соціально-політичним та економічним устроєм, який складався впродовж століть тощо.

Для більш детального ознайомлення із економікою тюркомовних народів на різних етапах їх розвитку необхідно проаналізувати наявні дослідження, що проливають світло на вказану проблематику. Перш за все, слід визначити класифікацію наявних праць, яка б ґрунтувалася на використанні хронологічного методу. Тому, важливим і актуальним для нас є впорядкування наукових досліджень тих вчених, які більшою чи меншою мірою висвітлюють питання економіки тюркомовних народів. Як наслідок, метою даної статті є розгляд ступеня розробленості проблеми економічного життя давніх та сучасних тюркомовних народів і процес накопичення знань, які пов'язані з вказаною темою.

Дотримуючись хронології, логічно буде розпочати з того, яким чином вчені-орієнталісти торкалися у своїх дослідженнях проблеми економічного розвитку тюркомовних народів у період раннього середньовіччя. У даному випадку необхідно звернути увагу на те, що стосовно цього періоду часу в доробку українських дослідників немає узагальнюючих праць, які б проливали світло на економічний розвиток тюркських народів. Це пов'язано насамперед з тим, що вчені, розглядаючи питання державотворчого, етнічного чи культурного життя кочовиків, подають матеріал, який лише опосередковано можна використати для розгляду економічного укладу тюрків. Ймовірно, причиною такого недостатнього висвітлення актуальної для нас проблеми є той факт, що період раннього середньовіччя був часом

становлення перших тюркських державних утворень, які, виборюючи право на своє існування, більше уваги приділяли завоюванню сусідніх територій та подальшому їхньому заселенню, аніж розвитку економіки.

Так, Айбабін О.І. у власній монографії [1, с. 352] окрім ґрунтовних археологічних даних при наданні відомостей щодо заселення Кримського півострова, наводить хоч і не досить детальний, проте, певним чином інформативний фактаж стосовно господарсько-економічного життя хозарів та болгар на території Північного Причорномор'я та Криму [1, с. 205].

Інші дослідники-сходознавці у своїх працях так само торкаються окремих аспектів економічного укладу тюркомовних народів в період раннього середньовіччя. Проте, представлені ними дані, є дещо опосередкованими. Такий факт у жодному разі не може бути недоліком їхніх праць, оскільки економічні відносини не визначалися цими вченими як безпосередній предмет дослідження [5, с. 168 – 188; 8, с. 288]. Відомості, які ми можемо почерпнути з вказаних праць ґрунтуються на наявній джерельній базі, головним чином, на літописних традиціях тюркомовних народів. Вони пов'язані в першу чергу з веденням господарського життя (в основі якого – кочове скотарство), набігами на сусідів, бартерною торгівлею тощо. Однак, провідним фахівцям важливо звертати увагу серед іншого і на те, які зовнішньополітичні чинники сприяли, або навпаки – заважали такому виду господарської діяльності, враховувати вплив природних ландшафтів (наявність води і пасовищ) на ведення господарства тощо. Отож, на превеликий жаль, бачимо, що економічне життя ранньосередньовічних тюрків висвітлено у доробку вітчизняних вчених дещо описово, що в свою чергу збіднює і суттєво обмежує наявні наукові дослідження, тим самим, підтверджуючи необхідність подальшого ґрунтовного вивчення вказаної проблематики.

Економічні дослідження тюркологічного напрямку періоду пізнього середньовіччя пов'язані головним чином з Османською Імперією та Кримським Ханством, політика яких тривалий час впливала на розвиток української культури, економіки, політичного життя. В науковому доробку сходознавців увага більшою мірою надана торгівельним відносинам цих державних утворень з найближчими сусідами, формуванню центрів торгівлі, як то Акерман, Кілія, Кафа. У цьому контексті звернена увага і на численні та тривалі турецько-татарські набіги на українські землі, які часто слугували одним з джерел торгівлі [4, с. 52 – 68]. Проте, необхідно зауважити, що не зважаючи на постійні прагнення Османської Імперії загарбати територію українських земель, між державами існували тривалі періоди мирних відносин, в ході яких поживлялась торгівля, котра в той час являлась основним видом економічних відносин. Свідчення про україно-турецьку торгівлю XVII, а більшою мірою XVIII ст. ми знаходимо у працях авторів, які для детального розгляду цього питання використовували дані архівних матеріалів. І хоча з наявних архівних матеріалів складно встановити відсоткові співвідношення експорту-імпорту товарів, точні дані загального обсягу торгівлі, проте, можна простежити низку проблем східної торгівлі України. Так само дані архівних матеріалів проливають світло на соціальний склад купців, які їхали до країн Сходу, асортимент товарів, які ввозилися, вивозилися і транспортувалися через територію України тощо [2, с. 98 – 105]. Крім вище зазначених проблемних питань, що стосуються доби пізнього середньовіччя, вітчизняні сходознавці [6; 9] звертають свою увагу зокрема і

на питання взаємодії кочових ногайських орд у Північному Причорномор'ї із землеробським населенням українського степового порубіжжя, їх соціально-політичний та економічний уклад життя. Так, Грибовський В.В. звертає нашу увагу на зміни, що відбулися у традиційному економічному житті причорноморських ногайців у XVIII, обґрунтовуючи чинники, які їх спричинили [6].

Розглядаючи висвітлення економічного кола питань, характерного для тюркських народів у кінці XIX – початку XXI ст., можна констатувати той факт, що на сьогоднішній день дана проблематика перебуває на етапі формування наукового інтересу. Вченими різних установ проводяться дослідження економічної сфери життя тюркомовних народів (особливо сучасних). Проте, потрібно звернути увагу на той факт, що ці дослідження носять суто економічний характер, оскільки здійснені провідними фахівцями-економістами, а не істориками. Оскільки економічний розвиток будь-якої країни у будь-який період її історичного розвитку нерозривно пов'язаний з державним устроєм, то економічні питання сучасних тюркомовних народів певною мірою досліджуються також і вченими-політологами [3]. Проте, явним недоліком для фахівців-істориків є той факт, що вони висвітлені доволі однобічно, з точки зору дослідників, які вивчають певну проблему крізь призму політичного бачення. Це складає доволі суттєву проблему для істориків-сходознавців, які на сьогоднішній день не мають ґрунтовних досліджень в галузі економічного розвитку тюрків, що значною мірою уповільнює розвиток даного напрямку сходознавства.

Отже, як ми могли простежити, економічні аспекти розвитку тюркомовних народів є недостатньо досліджені в науковій літературі, представлений у доробку українських вчених. Особливо брак інформації з економічних питань простежується при розгляді життя середньовічних тюркських племен. На жаль, до сьогодні немає комплексних наукових праць, які б дали змогу детальніше дослідити життя тюркомовних народів. Ймовірно, це можна пояснити тим, що вчені більшою мірою цікавляться суспільно-політичними, етнографічними, культурними аспектами життєдіяльності тюрків, інші ж важливі аспекти (наприклад, економічні) слабо досліджуються на рівні академічних установ, у чому є явний недолік для подальшого розвитку сходознавства в Україні. Можна стверджувати, що першочерговим завданням для дослідників-сходознавців на сьогоднішній день є тематичне розширення кола інтересів, необхідного для заповнення так званих "білих плям".

1. Айбабін А.И. Этническая история ранневизантийского Крыма. Симферополь: ДАР, 1999. 352 с.
2. Апанович О. Матеріали українських архівів про економічні зв'язки України з країнами Сходу в XVII – XVIII ст. // Східний світ. 2000. № 1. С. 98 – 105.
3. Варбанець П. Станет ли тюркский союз альтернативой вступлению Турции в ЕС? <http://www.cas.org/journal/2009-01-rus/07.shtml>
4. Галенко О.І. Про татарські набіги на українські землі. // Український історичний журнал. 2003. № 6. С. 52 – 68.
5. Гоман Ю.О. Походження та етнополітичний розвиток причорноморських ногайців в XIII – XVI ст.: Дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2002. 188 арк. Бібліогр.: арк. 168 – 188.
6. Грибовський В.В. Ногайські орди північного Причорномор'я у XVIII – на початку XIX ст.: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький державний університет. Запоріжжя, 2006.
7. Міненкова Н.Е. Кочовики Південно-Східної Європи X – I пол.. XIII ст. в українській і російській історіографії: Дис. канд. іст. наук: 07.00.06. / Донецький національний університет. Донецьк, 2005. 245 с.
8. От киммерийцев до крымчаков (народы Крыма с древнейших времен до конца XVIII в.). / Под ред. И.Н. Храпунова, А.Г. Герцена. Симферополь, 2007. 288 с.
9. Смірнов І.О. Кочове населення на Південному Заході України (кінець IX – перша половина XVII ст.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. / Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова. Одеса, 1999.